

УДК 378-057.2
DOI: 10.24144/2524-0609.2021.48.338-342

Повідайчик Оксана Степанівна

доктор педагогічних наук, доцент
професор кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
oksana.povidaichyk@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0048-6293>

Хоминець Світлана Іванівна

аспірант
кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
svitlana.khominec@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1994-7539>

Логвиненко Олександр Борисович

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра теорії та методики фізичного виховання
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м.Дрогобич, Україна
vinograd2010@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6417-7006>

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Анотація. Трансформаційні процеси в сучасному суспільстві, ринковий підхід до підготовки фахівців, посилення конкуренції в сфері працевлаштування зумовлюють актуальність розвитку професійної мобільності особистості. В загальному вигляді професійна мобільність характеризує готовність і здатність фахівця до соціально-психологічних і функціонально-статусних змін, інноваційних перетворень себе і оточуючого середовища. Очевидно, що розвиток цієї якості є одним із важливих завдань вищої школи. Найбільш інтенсивному формуванню професійної мобільності сприяють різноманітні чинники, зокрема, науково-дослідницька діяльність. Мета статті – охарактеризувати феномен науково-дослідницької діяльності сучасного фахівця як чинника формування його професійної мобільності. Методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація (з метою виявлення наявних наукових підходів до вирішення означеної проблеми), теоретичне узагальнення (для формулювання підсумкових положень та висновків). Встановлено, що науково-дослідницька діяльність – це практика зі здобуття нових науково обґрунтованих знань, спрямованих на планомірну зміну соціальної дійсності, яка реалізується в логічній послідовності через застосування відповідних форм і методів наукового пізнання. В процесі науково-дослідницької діяльності відбувається розвиток професійного, системного, логічного, рефлексивного, творчого та інноваційного мислення, здатність передбачити результати роботи в залежності від умов діяльності. Відбувається процес формування професійної активності, а відтак – професійної мобільності фахівця.

Ключові слова: професійна мобільність; вища школа; наукове дослідження; науково-дослідницька діяльність.

Вступ. Успішність функціонування будь-якої професійної сфери зумовлена, перш за все, здатністю працівників до гнучкого реагування на перманентні зміни у фаховому середовищі. Суспільству потрібні професіонали, здатні швидко адаптуватися до нових обставин та перебудовувати зміст своєї діяльності через зміни вимог ринку праці. Сучасна дійсність засвідчує, що без розвинутої професійної мобільності фахівець не є конкурентоспроможним, що знижує зацікавленість роботодавця. У зв'язку з цим актуалізується проблема підготовки майбутніх фахівців різних професійних сфер до професійної мобільності. Проте предметна підготовка не може повною мірою задовольнити освітні потреби майбутніх фахівців. Саме в процесі науково-дослідницької роботи можуть бути закладені основи професійної мобільності, зокрема, готовність особистості швидко оволодіти новими знаннями та вміннями, здатність аналізувати власну діяльність, приймати нестандартні рішення, прогнозувати наслідки своєї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти професійної мобільності особистості аналізують П.Блау, Н.Брижак, П. Бурдье, І.Василенко,

Б. Гершунський, Г. Зборовський, Н.Коваліско, В.Хесле та ін. Питання підготовки фахівців різних професійних галузей до науково-дослідницької діяльності досліджують Г. Артемчук, Є. Венгер, Н. Гавриш, Т. Голуб, О. Дубасенюк, Є. Куклін, В. Мюррей, О. Микитюк, Н. Уйсімбаєва. Однак, досі у науковій літературі недостатньо уваги приділено питанню місця і ролі науково-дослідницької діяльності в процесі формування професійно мобільного фахівця.

Мета статті – охарактеризувати феномен науково-дослідницької діяльності сучасного фахівця як чинника формування його професійної мобільності. **Методи дослідження:** аналіз і синтез наукової літератури (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація (з метою виявлення наявних наукових підходів до вирішення означеної проблеми), теоретичне узагальнення (для формулювання підсумкових положень та висновків).

Виклад основного матеріалу. Основою формування професійно мобільних фахівців різних професійних галузей є ґрунтовна підготовка в закладі вищої освіти. Для того, щоб володіти компонентами професійної мобільності і активно розвивати їх на

етапі професійної соціалізації до моменту закінчення ЗВО у випускника повинна бути сформована готовність до неї. Для розв'язання цієї проблеми необхідно, перш за все, визначити вимоги до професійно мобільного фахівця.

Так, дослідник А. Деркач під професійною мобільністю розуміє здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці [1]. На думку автора, розглянутий феномен передбачає володіння високим рівнем професійних знань, вміння їх ефективно застосовувати для виконання будь-яких завдань у суміжних сферах діяльності, здатність переключення з одного виду діяльності на інший, готовність до реалізації професійних функцій [1].

Науковець Е. Зеєр представляє професійну мобільність як готовність і здатність працівника до зміни виконуваних виробничих завдань, освоєння нових спеціальностей або змін до них, що виникають під впливом технічних і технологічних перетворень. У структурі професійної мобільності педагогів – суб'єктів інновацій, вчений виокремлює п'ять домінуючих якостей: готовність до нововведень, креативність (здатність до творчості), наднормативну активність, інтелектуальну лабільність і рефлексивність [2].

Вивчаючи проблему професійної мобільності педагога, вчений Ю. Калиновський під досліджуваним терміном розуміє здатність учителя організувати діяльність з іншими суб'єктами освітнього процесу (учні, їхні батьки, студенти, колеги, адміністрація, представники соціуму), відповідно до цілей і завдань сучасної концепції освіти, цінностей світової, вітчизняної, регіональної і національної культур, що передбачає високий рівень соціокультурної та соціально-педагогічної компетентності. Підготовка вчителів повинна бути спрямована на формування в них готовності (за необхідності об'єктивного чи суб'єктивного характеру) до зміни свого статусу, вільного «географічного» переміщення в професійній сфері, освоєння нових фахових «територій» та видів діяльності [3].

У вертикальному зрізі мобільність фахівця означає його готовність до кар'єрного зростання від працівника до управлінця будь-якого рівня в професійній сфері. Горизонтальна мобільність передбачає готовність до роботи в державних і недержавних освітніх закладах різного типу, а також до зміни професійної сфери.

Враховуючи вищевказані визначення професійної мобільності, ми будемо розуміти її як готовність фахівця до професійної діяльності в певній професійній сфері та суміжних з нею галузях, що передбачає здатність швидко і якісно виконувати фахові завдання, в тому числі через організацію між-професійної взаємодії з іншими суб'єктами діяльності; готовність фахівця змінювати свою професію, а також місце і вид діяльності.

Як зазначає низка дослідників (А. Зав'ялов, П. Кубрушко, І. Пашковська, М. Федорова та ін.), одним із чинників становлення професійно мобільного фахівця у вищій школі є науково-дослідницька діяльність [4].

Поняття «науково-дослідницька діяльність» (НДД) у науковому вжитку має низку різнопланових визначень. Зокрема, деякі вчені розмежовують поняття дослідницької діяльності і науково-дослідницької діяльності (Дж. Елліот, Г. Кловак, В. Кушнір, О. Шквар та ін.).

Щодо сутності поняття «дослідницька діяльність», під ним розуміють процес виконання послідовності дослідницьких дій за певними правилами,

котрі зменшують невизначеність дослідницької ситуації і збільшують визначеність аж до її розуміння суб'єктом дослідницької діяльності та можливості опредмечення її продуктів для подальшого використання іншими. Британські вчені зазначають, що дослідницька діяльність – це вивчення конкретної ситуації та її вирішення з метою підвищення якості роботи. Отже, дослідницька діяльність спрямована передовсім на вдосконалення професійної діяльності фахівця через застосування певних способів, форм і методів роботи.

Такої ж позиції дотримується вітчизняна дослідниця Г. Кловак, яка вивчає проблему підготовки вчителя до НДД. Вчена під НДД педагога розуміє діяльність фахівця, спрямовану на набуття нових знань, результат якої оформлюється в певних загальноприйнятих наукових формах звітності (доповідях, рефератах, наукових статтях, дисертаціях, монографіях та ін.). Дослідницьку діяльність авторка розуміє як таку, що будується на основі НДД і є її похідною. Вона спрямована насамперед на набуття нових для фахівця знань з метою пошуків способів і засобів удосконалення фахової діяльності [5].

Ми підтримуємо позицію В. Семиченко, яка вважає, що для сучасного фахівця необхідно мати науковий стиль мислення, який включає такі якості, як діалектична системність, аналітична логічність, широта бачення проблем і можливих наслідків їх рішення; вміння та навички наукової роботи: уміння швидко орієнтуватися в потоках інформації, створювати і будувати нові моделі як пізнавальні (наукові гіпотези), так і прагматичні (практичні) інноваційні моделі нових систем [6].

Тобто в сучасних умовах соціальної діяльності необхідною є готовність до науково-дослідницької діяльності, що розуміється як інтелектуальний творчий процес, що спрямований на здобуття й використання нових знань. Обов'язковим елементом такої діяльності є проведення дослідження, а її результатом – отримання певної наукової продукції, зокрема у вигляді наукового звіту, доповіді, статті, монографії, повідомлення про результати науково-дослідної роботи та ін.).

Розглянемо особливості науково-дослідницької діяльності на прикладі спеціальності «Соціальна робота». З цією метою проаналізуємо особливості дослідницької практики соціальних працівників і специфіки наукової роботи в професійній діяльності.

Зауважимо, що дослідження в соціальній роботі не завжди виконується відповідно до логіки наукового пошуку. Найчастіше – це стихійно-емпірична діяльність [7].

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду професійної соціальної роботи засвідчує, що стихійно-емпірична пізнавальна діяльність здійснюється кожним соціальним працівником-практиком. Вона має несистематичний і неорганізований характер; побудована на вивченні окремих явищ соціальної реальності; в основі її реалізації лежить метод проб і помилок; одержувані в результаті знання мають частковий характер, локальну сферу застосування, складно адаптивні для інших умов соціальної роботи. Цей вид пізнавальної діяльності є визначальним для соціальних працівників-початківців.

На противагу стихійно-емпіричній, наукова діяльність відрізняється засобами пізнання, характером мети, вимог до точності понятійно-термінологічного апарату, вибором засобів дослідження тощо. В процесі її реалізації вивчаються не тільки реальні об'єкти професійної діяльності, але й нові, виявлені під час розвитку самої науки, нерідко задовго до їх

практичного застосування. В результаті НДД здобуваються нові знання, які характеризуються надійністю, обґрунтованістю, об'єктивністю, відтворюваністю, доказовістю, точністю [7].

Спираючись на теоретичні праці Ю. Бабанського, В. Беспалько, В. Загвязинського, В. Краєвського, М. Скаткіна, В. Сластьоніна, М. Фірсова та інших вчених, ми виділяємо в соціальній роботі такі рівні знань: рефлексивно-теоретичний; експериментально-теоретичний; дослідницький, з якими співвідносяться відповідні види НДД.

Рефлексивно-теоретичні дослідження лежать у сфері інтересів теорії соціальної роботи. На цьому рівні працюють професійні дослідники-науковці. Він пов'язаний зі створенням теорії і методології соціальної роботи. Потреба в таких дослідженнях виникає за відсутності спеціалізованих методів або непридатності наявних засобів дослідницької діяльності, що виражається в постановці нової, нестандартної дослідницької мети. Суть методологічної діяльності полягає в адаптації нового завдання або ситуації до попереднього пізнавального досвіду з метою вироблення на його основі плану і проекту пошукової діяльності щодо його вирішення. Зауважимо, що пошук нових методів і засобів наукового пізнання має евристичний характер і спирається не тільки на правила, а й на інтуїцію, уяву і творчість.

Варто відзначити, що науково-дослідницька діяльність у будь-якій галузі знань, в тому числі сфері соціальної роботи, вимагає чіткого і конкретного формулювання проблеми, яка відображає суперечності між знаннями про об'єкт дослідження і незнанням шляхів, форм і методів їх вирішення. Оскільки соціальна робота – це діяльність з вирішення соціальних проблем, зауважимо про глибоке діалектичне розуміння проблеми як методологічного регулятива, який задає вибір методів і засобів її вирішення.

У процесі розв'язання проблемної ситуації поряд з науковим, дослідницьким підходом у професійній соціальній роботі використовуються й інші фактори: цінності, традиції суспільства і соціальної групи; релігійні переконання; нормативно-правова база; особистий досвід та інтуїція соціального працівника. Однак спосіб вирішення проблеми не завжди є відомим і часто не може бути отриманий через перетворення наявної інформації, що призводить до формальної регламентації і закріплення бюрократичних стереотипів у професійному розумінні соціальних проблем і шляхів їх вирішення.

Два інших напрями досліджень – експериментально-теоретичні і дослідницькі – реалізуються через удосконалення теорій і методів соціальної роботи, конкретних програм і рекомендацій, спрямованих на їхнє практичне застосування (Дж. Гріннелл, М. Пейн, К. Марлоу, В. Нікітін, Є. Холостова та ін.). Дослідницькі завдання на цих рівнях спрямовані на вивчення і науковий аналіз реальної соціальної ситуації. При цьому задається характер, зміст, форми прояву об'єктивних і суб'єктивних факторів, які впливають як на ситуацію, так і на можливі теоретичні підходи, моделі вирішення соціальних проблем. Особливе значення це має для сфери управління соціальною роботою, яке реалізує функції соціального передбачення, планування та прогнозування [7].

Відповідно до діалектичного принципу нерозривної єдності теорії і практики, професійна соціальна робота супроводжується рефлексивно-теоретичним і експериментально-теоретичним рівнями здобуття наукових знань: вона будується з опорою на них; забезпечує емпіричним матеріалом, що актуалізує теоретичні дослідження; саме в практичній

діяльності теоретичні знання проходять перевірку і знаходять своє підтвердження; ці знання відкривають перспективи розвитку і вдосконалення соціальної роботи.

Особливе місце в соціальній роботі мають емпіричні дослідження. Їхня мета (за Г. Бернгардом) – забезпечити вихідний матеріал для подальшої діяльності. При цьому вчений визначає такі особливості науково-дослідницької діяльності в соціальній роботі [8, с.128]: розуміння соціальної зумовленості проблем клієнтів; опора на наукові підходи щодо вирішення соціальних проблем; спрямованість на дослідження окремої ситуації («випадку»); герменевтичний аналіз; підсилення теоретичних знань практичним досвідом та інтуїцією фахівця.

Використовуючи прийнятну класифікацію наукових досліджень (фундаментальні, прикладні дослідження і розробки), ми робимо висновок про те, що науково-дослідницька діяльність у практичній соціальній роботі містить елементи розробок і прикладних досліджень. При цьому дослідницький процес передбачає як теоретичні методи (аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, систематизацію, класифікацію та ін.), так і практичні (інтерв'ю, анкетування, бесіди, спостереження, польові дослідження та ін.). Його спрямованість полягає в створенні сукупності знань, необхідних для ефективного вирішення соціальних проблем кожного клієнта (соціум, група, індивід), поліпшення соціального благополуччя суспільства в цілому.

Отже, можна зробити висновок, що в широкому сенсі науково-дослідницька діяльність у соціальній роботі – це наукове вивчення соціальних проблем, в результаті якого забезпечується певний внесок у сукупність знань про сферу соціальної роботи. Науково-дослідницька діяльність є невід'ємним компонентом соціальної роботи, який формується через виокремлення в системі соціальної роботи науково-дослідницької підсистеми.

Таке трактування НДД у соціальній практиці дозволяє визначити її найважливіші риси: за своєю суттю – це емпірична науково-дослідницька діяльність; вона цілеспрямована і характеризується взаємозв'язком певних елементів, процедур і методів; будується в рамках логіко-конструктивних схем, методів і засобів пізнання, властивих науково-дослідницькій діяльності; виконується відповідно до алгоритму НДД; спирається на факти, які вимагають емпіричної перевірки; результатом НДД є нові знання про об'єкти соціальної діяльності; є методологічним регулятивом, який задає логічний напрям вибору методів і засобів діяльності.

Вважаємо, що студент, який залучений до наукових досліджень, швидше проходить процес самоактуалізації, подальшої самореалізації, незалежно від того, буде це наукова чи інша професійна діяльність. У процесі наукового пошуку розвивається відповідальність, організованість, культура виконання наукового дослідження та презентації результатів, а також наукова етика. Зазначені компоненти впливають на формування загальнокультурних і професійних компетенцій. Відтак, розвиток системи науково-дослідницької роботи студентів сприяє кращій адаптації випускників ЗВО в професійному середовищі, а також загальному розвитку особистості. Розширюються можливості фахового зростання у професійній сфері, де можлива як вертикальна, так і горизонтальна мобільність, при цьому досвід НДД дозволяє майбутньому фахівцю успішно реалізувати себе як професіонала.

Висновки. Науково-дослідницька діяльність –

це практика зі здобуття нових науково обґрунтованих знань, спрямованих на планомірну зміну соціальної дійсності, яка реалізується в логічній послідовності через застосування відповідних форм і методів наукового пізнання. У процесі НДД відбувається розвиток професійного, системного, логічного, рефлексивного, творчого та інноваційного мислення, здатність

передбачити результати роботи в залежності від умов діяльності. Відбувається процес формування професійної активності, а відтак – професійної мобільності фахівця. Перспективами подальших досліджень є поглиблене вивчення змісту, форм і методів науково-дослідницької підготовки професійно мобільних фахівців у вищій школі.

Список використаної літератури

1. Деркач А.А. Акмеологический словарь. М.: Изд-во РАГС, 2004. 161 с.
2. Зеер Э.Ф. Профессиональная мобильность – интегральное качество субъекта инновационной деятельности. *Педагогическое образование*. 2011. №5. С.90–97.
3. Калиновский Ю.А. Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08. Омск, 2001, 46 с.
4. Федорова М.А. Роль научно-исследовательской деятельности студентов в развитии профессиональной мобильности. Междунар. конф. (Екатеринбург, 29–30 мая 2014 г.) «Социально-профессиональная мобильность в XXI веке», 2014. С.267–271.
5. Кловак Г.Т. Генеза підготовки майбутнього вчителя дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX-XX століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Уманський держ. педагогічний ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2005. 36 с.
6. Семиченко В.А. Приоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід. Київ: Випол, 2000. 636 с.
7. Дьячек Т.П. Подготовка социальных работников к исследовательской деятельности: теория и практика: моногр. Тамбов: изд-во ТГУ, 2002. 167 с.
8. Бернгард Г. Качественные и количественные методы исследования в социальной работе. *Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт*. Москва-Тула: Изд-во АСОПИР, 1993. Т.1. С. 127–134.

References

1. Derkach, A.A. (2004). *Akmeologicheskij slovar* [Acmeological Dictionary]. RAGS Publishing House. [in Russian].
2. Zeer, E.F. (2011). Professionalnaya mobilnost – integralnoe kachestvo subekta innovacionnoj deyatelnosti. [Professional mobility – an integral quality of the subject of innovation]. *Teacher Education*, 5, 90–97. [in Russian].
3. Kalinovskii, Yu. A. (2001). *Razvitie sotcialno-professionalnoi mobilnosti andragoga v kontekste sotciokulturnoi obrazovatelnoi politiki regiona* [The development of social and professional mobility of andragogue in the context of the socio-cultural educational policy of the region] [Unpublished Doctoral dissertation]. Omsk State University. [in Russian].
4. Fedorova, M.A. (2014, May 29) *Rol nauchno-issledovatel'skoj deyatelnosti studentov v razvitii professionalnoj mobilnosti* [The role of students' research activities in the professional mobility development]. *Proceedings of International Conference – Social and professional mobility in the XXI century* (pp.267–271). [in Russian].
5. Klovak, H.T. (2005). *Geneza pidhotovky maibutnoho vchytelia doslidnytskoi pedahohichnoi diialnosti u vyshchikh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (kinets XIX-KhKh stolittia)* [Genesis of training future teachers of research pedagogical activity in higher pedagogical educational institutions of Ukraine (end of XIX-XX centuries)] [Unpublished Doctoral dissertation]. P.Tychyna Uman State Pedagogical University. [in Ukrainian].
6. Semychenko, V.A. (2000). *Priorytety profesiinoi pidhotovky: diialnisnyi chy osobystisnyi pidkhid* [Training priorities: activity or personal approach]. Vypol. [in Ukrainian].
7. Dyachek, T.P. (2002). *Podgotovka socialnykh rabotnikov k issledovatel'skoy deyatelnosti: teoriya i praktika* [Preparation of social workers for research activities: theory and practice]. TSU. [in Russian].
8. Berngard, G. (1993). *Kachestvennyye i kolichestvennyye metody issledovaniya v socialnoj rabote* [Qualitative and quantitative research methods in social work]. *Theory and Practice of Social Work: Domestic and Foreign Experience. 1*, 127–134.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2021 р.
Стаття прийнята до друку 20.04.2021 р.

Povidaychyk Oksana

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Khomynets Svitlana

PhD Student
Department of General Pedagogics and Pedagogy of Higher School
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Lohvynenko Oleksandr

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Theory and Methodology of Physical Education
Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko
Drohobych, Ukraine

SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITY AS A FACTOR OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL MOBILITY OF A MODERN SPECIALIST

Abstract. Transformational processes in the modern society, the market approach to training of specialists, increasing of competition in the field of employment determine the relevance of the development of professional mobility of the individual. In general, professional mobility characterizes the readiness and ability of the specialist to socio-psychological and functional-status changes, innovative transformations of themselves and the environment. Obviously, the development of this quality is one of the most important tasks of the vocational school. The most

intensive formation of professional mobility is facilitated by various factors, one of which is scientific research activity. The purpose of the article is to characterize the phenomenon of scientific research activity of a modern specialist as a factor of the formation of his professional mobility. Research methods: analysis and synthesis of scientific literature (to clarify the key concepts of the study), systematization (in order to identify existing scientific approaches to solving this problem), theoretical generalization (to formulate the final provisions and conclusions). The phenomenon of scientific research activity is considered on the example of the specialty «Social work». Scientific research activity is an integral component of social work, which is formed through the separation of the scientific research subsystem in its system. This interpretation of scientific research activity allows us to identify its most important features: it is an empirical scientific research activity; it is purposeful and characterized by the relationship of certain elements, procedures and methods; it is built within the framework of logical and constructive schemes, methods and means of cognition inherent in research activities; it is performed in accordance with the research algorithm; relies on the facts that require empirical verification; the result is new knowledge about the objects of social activity; is a methodological regulation that sets the logical direction of choice of methods and means of activity. In the process of scientific research activity there is the development of professional, systematic, logical, reflective, creative and innovative thinking, the ability to predict the results of work depending on the conditions of activity.

Key words: professional mobility; high school; scientific research; scientific research activity.